

# MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE HÜRRİYET DÜŞÜNCESİ VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Umut KARABULUT

Sayın Dekanlarım, kıymetli öğretim üyeleri ve yine çok kıymetli öğrenciler, değerli katılımcılar.

Öncelikle Milli Mücadele hareketinin kendisinin bir hürriyet düşüncesi olduğunu belirterek başlamak gerekir kanaatindeyim. Konuşmama başlamadan önce 1918-1922 dediğimiz Milli Mücadele döneminde hürriyet düşüncesinin nasıl algılandığını, hürriyetin neye tekabül ettiğini sizlere açıklamak istiyorum.

Hürriyet, bugün biraz eskimiş bir kelime gibi onun yerine biz özgürlük kullanıyoruz ki Türk Dil Kurumunun sözlüğüne baktığımızda da hürriyet kavramının özgürlük ya da serbestlik anlamına geldiğini, kişinin gerçekleştireceği eylemde herhangi bir güç tarafından zorlanmaması, sınırlanmaması ve özgür düşünüp davranabilme hürriyetine sahip olmasına hürriyet deniyor. Dolayısıyla Milli Mücadele döneminde bu şiarla gerçekleştirilen eylemlerin tamamı hürriyet düşüncesiyle gerçekleştirilmiş eylemler olarak karşımıza çıkacaktır. Tabii burada Milli Mücadele döneminin kendisinin bir hürriyet ya da özgürlük kavramından ortaya çıkarak gerçekleştirilen bir eylem olduğunu söyledik. Şimdi bakınız bu böyle olmakla birlikte Türk Milli Mücadelesinin farklı ve aykırı bir yönü de vardır. O da şudur: Türk Milli Mücadelesi bir tarafta özgürlük düşüncesinin sonucu olarak bağımsızlığı sağlamaya çalışırken diğer taraftan da ulusal egemenlik mücadelesini verip ulusal egemenliği gerçekleştirmeye çalıştı. Dolayısıyla Türk Milli Mücadelesini çağdaşlarından veya kendisinden önce hatta sonradan gerçekleştirmiş olan ulusal egemenlik mücadelelerinden ayıran temel fark budur. Yani bir taraftaki dışarıdaki emperyalist güçlere karşı gerçekleştiren bir tam bağımsızlık mücadelesi diğer bir tarafta ömrünü tamamlamış Osmanlı Devleti ve saray hâkimiyetine karşı geliştirilmiş, ortaya konan ulusal egemenlik mücadelesi. Bakın bu tarihin getirdiği bir sonuç ve dönemin şartlarının dayatması olarak da karşımıza çıkıyor. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk'ün 1927'de Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayında okuyarak icra ettiği büyük Söylev'i yani Nutuk, bu cümlelerle başlar. Kendisi hepimizin bildiği gibi 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında ülkenin içinde bulunduğu genel durumu tasvir eder ve Osmanlı ordusunun yenildiğini, birçok olumsuz şartın da ateşkes anlaşmasıyla karşılına konduğunu, büyük savaşın yani I. Dünya Savaşının uzun yıllar milleti yorgun ve harap düşürmüş olduğunu, ülkeyi savaşa sokanların yani İttihatçıların kaçtığını, padişah Vahdettin'in düşmanla işbirliği yaparak kendi egemenliğini, ulus üzerindeki egemenliğini daha küçük koşullarla da olsa, kısıtlanmış koşullarla da olsa devam ettirmek istediğini ayrıca bir şekilde

\* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli

o dönem yani Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı dönemde Sadrazam olan Damat Ferit Paşa'nın da aynı yöntemle padişaha destek verdiğini söylemektedir. İstanbul işgal edilmiş, işte İngilizler Antep'te Maraş'ta ve Urfa'da bulunmakta ve Fransızlar Adana'ya gelmişler ve aynı şekilde baktığımız zaman 15 Mayıs 1919'da nihayet İzmir'e Yunan işgal kuvvetleri çıkarılmış. Şimdi tablo bu. Azınlık faaliyetleri bir tarafta ve baktığımız zaman bu genel kötülük karşısında üç çarenin belirdiğini söylüyor. Bunlardan bir tanesi İngiliz himayesini istemek yani Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başta İstanbul olmak üzere saraya yakın bazı çevreler ki bunu Damat Ferit Paşa hükümeti çok yoğun bir şekilde destekliyor. İngiliz Muhipleri yani İngiliz Severleri Cemiyetini kurmuşlar. Ülkenin tek başına müstakil olarak bağımsızlığını sağlayamayacağını düşündüğü için İngiliz desteğiyle ama bağımsızlığı kaybetmek pahasına bir politika geliştirmişler. Diğer taraftan Amerikan mandasını istemek. Bakın Amerika 1. Dünya Savaşına 1917 yılında girdikten sonra dünyada barış havariliğine soyundu. 8 Ocak 1918 tarihinde o dönemin Amerikan Başkanı Wilson kendi adıyla anılacak 14 maddelik bir bildiri yayınladı ki o bizim literatürümüzde Wilson Prensipleri olarak geçer. Şimdi bunun 12. Maddesi doğrudan Osmanlı Devletine gönderme yapıyor. Diyor ki Ocak 1918 tarihinde Wilson; "Osmanlı Devletinin Türk olan kısımlarına tam bir egemenlik sağlanmalıdır." Şimdi bu düşünce Mütareke Döneminde yani 1919 yılında bilhassa İstanbul'daki aydın çevrelerde çok büyük bir etki yarattı yani Yunus Nadi, Ebu Ziya Tevfik gibi, Halide Edip Adivar gibi sonradan Milli mücadeleye önemli destek sağlayacak isimler 1919 yılının ağır ve bunalımlı şartlarında Wilson Prensipleri Cemiyetinin kurdular veya destekledir. Amerikan mandaterliğini savundular. Yani tam bağımsızlığa ve özgürlüğe aykırı bir tutum sergilediler dönemin şartlarından dolayı.

Üçüncü çare ise şu idi diyor Mustafa Kemal Nutuk'ta, bölgesel kurtuluş yollarını denemek. Bakın bu bölgesel kurtuluş yollarından kastı hepimizin bildiği müdafaa-ı hukuk cemiyetleri, redd-i ilhak cemiyetleri, muhafaza-ı hukuk-u milliyecemiyetleri gibi çeşitli isimler altında örgütlenmiş ve ülkenin işgale girmiş ya da işgal tehlikesi altında yaşayan veya azınlıkların tedhiş faaliyetleri sonucunda kendi bölgelerini korumak isteyen birtakım Müslüman ve Türklerin kurdukları bölgesel cemiyetler. İzmir de kurulmuş, Trabzon da kurulmuş, Adana da kurulmuş, İstanbul da kurulmuş, Erzurum da kurulmuş. Ülkenin çeşitli yerlerinde bunlar var ama bunların en büyük eksigi ulusun topyekûn bağımsızlığını sağlama düşüncesinde olmayışları. Bakın Türk Milli Mücadelesinde Mustafa Kemal Atatürk'ü çağdaşlarına hatta dünya tarihindeki önemli liderlerine göre ayrı bir yere oturtan temel felsefe onun hem bağımsız bir ülke ve ulus için mücadele etmesi hem de monarşinin yerine ulus egemenliğine dayalı bir devlet yapısına kavuşmak istemesidir. Bunu sadece bugünden geçmişe bakarak söylemiyoruz. 1927 yılında kendisi yine nutukta söylemiş. Diyor ki; içinde bulunduğumuz o tarihte Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmıştı. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir Ata yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini sağlamak ibaretti. Osmanlı Devleti ve onun istiklali, padişah halife ve hükümet bunların hiçbirinin anlamı kalmamış birtakım boş sözlerden ibaretti diyerek o halde gerçek karar ne olabilirdi diye soruyor Nutuk da ve diyor ki; milli hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak. Dolayısıyla Türkiye'de Milli Mücadele döneminde özgürlük düşüncesinin gelişimi dendiğinde bunun iki ayağı olan bir mücadele sonucunda gerçekleştiğini unutmamamız gerekiyor. Bir tanesi dışarıda işgalci emperyalist kuvvetlere karşı

tam bağımsızlık savaşı diğeri ise ulusu her anlamda yönetmekten mahrum bırakan saray ve padişah yani monarşi düzeni.

Peki, Milli mücadele içerisinde Mustafa Kemal ve lider kadronun takındığı tutum, izlediği politika nasıl gerçekleşti. Yani şunu söyleyebiliyor muyuz? Milli Mücadele içerisinde Mustafa Kemal, açıktan açığa aynı zamanda ulusal egemenlik ilkesine dayalı bir yeni devlet rejiminin peşinde koştu mu? Kismen evet kısmen hayır. Milli Mücadelenin başında, siyasi metinlere baktığımızda bunun kendisi ve yakın çevresindeki birtakım kişilerden tarafından adeta bir sır gibi saklandığını düşünüyoruz. Bunun çeşitli nedenleri var. Çünkü o dönemin koşulları henüz yeni ve ulusal egemenlik ilkesine dayanan bir devlet yapısına müsait değildi. Ama 1920 den sonra özellikle Milli Mücadelenin örgütlenme aşaması dediğimiz aşama tamamlandıktan ve 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra artık daha açıktan açığa, hâkimiyetin artık İstanbul da değil milletin bağrında ve onun bağrından çıkmış Türkiye Büyük Millet Meclisinde olduğunu savunan ve bunu dünyaya haykıran bir düşünce ortaya konacaktır.

Öncesinde ise bu gelişmenin alt yapısını hazırlamak için adım adım ama dikkatli bir şekilde hareket edilecektir. Bakın Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıktıktan sonra bağımsızlığı gerçekleştirirken kullandığı yöntem ulus egemenliği olmuştur. Bunun nedeni çok basittir. Az önce okudum Nutuk da söylüyor. Saray ve saray çevresi yani hükümetler yani Damat Ferit Paşa, Tevfik Paşa, Ali Rıza Paşa bu hükümetlerin tamamı İngilizlerle işbirliğinde ve hatta İngiliz mandaterliğinden yana hükümetlerdi. Damat Ferit Paşa birçok kez hükümet kurdu mütareke döneminde. Tevfik Paşa da aynı şekilde, Ali Rıza Paşa da bir kere kurdu yani toplam dört yılda kurulan hükümetlerin teslimiyetçi bir tutum takındıklarını görüyoruz. O halde ne yaptı yöntem olarak? İstanbul'dan bir fayda sağlayamayız, İstanbul un dışında bu işi halletmeliyiz nasıl halletmeliyiz? İşte ulus eliyle halletmeliyiz. Peki, bunun sonucunda ulus kullanılacak mı hayır kullanılmayacak ne olacak peki egemenlik ulusal egemenlik mi elde edilecek? Yani ulus ülkenin bağımsızlığına kavuşmasında bir araç değil kendini de bağımsızlaştırmada ve egemenliği eline almasında aynı zamanda bir yöntem olarak ulusal egemenlik yöntemi olarak ön plana çıkarılacaktı ve nitekim de öyle olmuştur. O dönemin siyasi metinlerine bir bakalım. Mustafa Kemal Paşa'nın etkinliğini ülke içerisinde Milli Mücadele yıllarında hissettirdiği ilk siyasi metin Amasya Genelgesidir. Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi, İstanbul hükümetinin içinde bulunduğu şartlardan dolayı görev ve vazifesini yerine getiremediğini, bu durumun ulusu yok saymak olduğunu söylüyor. Bizzat kendi kaleminden çıkmış ama bunu Kazım Karabekir gibi Erzurum 15. Kolordu komutanı, diğer tarafta da yanında bulunan Ali Fuat Cebesoy, Rauf Bey, Refet Bey siyasi metne imza atarak desteklemişlerdir. İstanbul'daki hükümet görev ve sorumluluğunu yerine getirememektedir diyor ve bunun sonucunu söylüyor: bu durum ulusu yok saymaktadır. Bakın demiyor ki bu durumla ülkemiz bağımsızlığımız tehdit altındadır diye bu durum ulusu yok saymaktadır o halde bir yöntem olarak Milli Mücadelenin nasıl gerçekleşeceğini de söylüyor. Diyor ki ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır. Dolayısıyla bağımsızlık gerçekleşecek bunu gerçekleştirecek olan da bizzat ulusun kendisi olacaktır. O halde sonuç hem tam bağımsızlık olacaktır hem de artık ulus bağımsızlığını elde edecektir. Bunun Erzurum Kongresinde bir adım daha öteye götürdüler.

23 Temmuz- 7 Ağustos tarihinde gerçekleşen Erzurum Kongresinde dediler ki kongre kararı olarak bu ortaya çıktı ama elbette ki Mustafa Kemal in oradaki etkinliği ve kongre kararlarına yön vermesi çok etkiliydi. Dendi ki ulusal güçleri etken, ulusal iradeyi egemen kılmak esastır yani bir tarafta ulusal güçleri etken kılarak ülke içerisinde bağımsızlığı zedeleyici her türlü oluşuma karşı çıkacağız ama diğer taraftan da ulusal iradeyi egemen kılarak aynı zamanda ulusu kendi kendine yönetir, kendisi ile ilgili kararları alabilir bir vaziyete sokacağız ve bakın o tarihlerde Mustafa Kemal hakkında tutuklama kararı çıkartılmıştır. Neden? Çünkü bu durum hem İstanbul'daki esas güç olan İngilizleri hem de sarayı ve padişahı rahatsız etmiştir. İngilizler ile padişahın Mustafa Kemal konusunda yani onun tırnak içerisinde söylüyorum kötü ve yakalanması gereken hatta bir süre sonra idam edilmesi gereken bir kişi olduğu konusunda bu kadar iyi anlaşmalarının temel nedeni Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu tam bağımsızlık hareketinin hem İngiltere'ye hem de saraya padişaha karşı gelişmiş olması ile ilgilidir. Dolayısıyla Erzurum Kongresinin bu kararları aynen Sivas Kongresinde de kabul edilmiştir. Yani artık Milli Mücadelede ulus ipleri eline alacaktır. Çünkü ipleri eline almazsa kendini yönetme yetkisi, yeteneği belki henüz o dönem içinde düşünülüyor ama iradeyi başkasının eline bıraktığında padişaha bıraktığında tam bağımsızlıktan olacaktır.

Bakın Milli Mücadele yıllarında dahi meşruiyet (yasallık) kavramına çok önem verildi. Meşruiyet kavramının arkasında yatan temel düşünce ulus egemenliği ve kararları ulusun alması düşüncesidir. Yani ulusu bağımsız kılma, ulusu özgür kılma, ulusu ülke içerisinde padişahın üstünde konumlandırma, padişahlık sisteminin yani monarşi sistemini ortadan kaldırılacağına dair net bir emare yok yani siyasi metinlerde söyleniyor. Ama ortaya konulan düşünce bu. Peki, ne yapıldı o halde? Erzurum ve Sivas Kongrelerinde şöyle dendi "Osmanlı Mebuslar Meclisi açılmalıdır" dendi. 1918 Aralığında İstanbul'un fiili işgalinden sonra Osmanlı Mebuslar Meclisi kapatılmıştı. Peki, Osmanlı Mebuslar Meclisinin açılmasındaki isteğin pratikteki anlamı neydi? Pratikteki anlamı şu, ulus egemen olursa ancak o zaman bağımsızlık ve özgürlükten söz edebiliriz. Yoksa bağımsızlığı sağlayıp yönetimi yine saraya ve monarşiye devrettiğimizde tam bağımsızlık yine gerçekleşmeyecek çünkü bu defa ulus yönetim açısından saraya ve monarşiye bağlı kalacak. Sivas Kongresinde de o talep tekrarlandı. Osmanlı Mebuslar Meclisi açılmalıdır dendi.

Gerçekten 1920 yılının ocak ayında İstanbul Hükümeti Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin açılmasını kabul etmek zorunda kaldılar Anadolu ile baş edemedikleri için. Peki, niye isteniyordu Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin açılması? Sadece ulusal egemenlik düşüncesini hayata geçirmek için mi hayır değil. Aynı zamanda yapılan eylemlerin meşru olması için yasal olması için. Bakın Milli Mücadelenin en zor yıllarında Mustafa Kemal'e kararları hızlı alması yönünde bir baskı vardır. Onun söylediği ise şu; hayır der biz alınacak bütün kararları Meclise aldirmalıyız yoksa tarih ve millet bizden hesap sorar. İşte bakın bu bir ulusa olan güvendir. Ulusun özgürlüğüne onun bağımsızlığına olan güvendir. Onun kendi kendine yönetme yeteneğine olan güvendir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Osmanlı Mebuslar Meclisi, İstanbul'un işgalinden sonra kapatıldı. 16 Mart 1920 de İstanbul resmen işgal edildi. Son Osmanlı Mebuslar Meclisi de kapatıldı.

Mustafa Kemal o zaman Temsilciler Kurulu Başkanı sıfatı ile Anadolu'ya telgraflar göndererek Ankara da yeni ulusal bir meclisin açılması gerektiğinden bahsetti. Bakın yine meclis, yine ulus eliyle gerçekleştirilecek bir özgürlük mücadelesi, bağımsızlık mücadelesi. Çünkü orada bir ulusu egemen kılma ile yapılanlar konusunda meşru davranma, yasal davranma düşüncesi vardır. O Meclis açıldıktan sonra 20 Ocak 1921 tarihinde ilk anayasamızın, Teşkilat-ı Esasiye'nin birinci maddesi şöyledir. "*Hâkimiyet bil-u kaydû şart milletindir.*" Yani "*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.*" Artık İstanbul hükümetine karşı mesafe alınmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi kurumsal yapısını oluşturmuştur. Yine saltanat ve halifelik rejimine son vereceğiz denmeden ama bu defa artık ulusun her şeyin üzerinde olduğu düşüncesi dünyaya ve Türkiye'ye rahatlıkla haykırılabilir. Bu Milli Mücadelenin yöntemi olmuştur.

Arkadaşlar Milli Mücadele döneminde bunu hâkim kılmak için pek çok düşünce ve gelişme yaşandı. Daha anayasa ilan edilmeden ama Teşkilatı Esasiye'nin temelini oluşturacak bir programı görüyoruz 1920 Eylül ayında. Halkçılık programı. Halkçılık programı adından da anlaşılacağı gibi halka yetki ve sorumluluklarını veren onu ülkede iktidar yapan, sarayın ve padişahın üzerinde konumlandırmayı amaçlayan bir programdır. Halkçılık ilkesinden halkın egemenliğini anlıyoruz o dönemin düşünce yapısına baktığımızda. Sonuçta 1921 anayasası ile birlikte "*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.*" ilkesi ile birlikte Milli Mücadelenin başarıya ulaşması artık hâkimiyetin gerçekten millete verilmesi için yapılacak çalışmaları işte bizim devrim dediğimiz 1 Kasım 1922 saltanatın kaldırılması, 29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanı ve bunun gibi bunu destekleyen gelişmelerin ortaya konduğunu görüyoruz. Bir taraftan yine dışarıya karşı tam bağımsız bir ülke yapısı ama bu tam bağımsız ülkede modern bir yapı içerisinde laik, demokratik ve aynı zamanda bir ulusal devlet olacak bir ulus devleti olacak ve tabii burada ulus egemenliği ön planda olacaktır. Çünkü günümüze kadar gelen sürece baktığımızda bunlardan bir tanesini eksik bıraktığımızda herhangi bir devlet yapısının çağdaş olamayacağını veya güçlü olamayacağını veya Atatürk'ün koyduğu hedef doğrultusunda muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkamayacağını görmekteyiz.

Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim. Ben şimdi konuşmayı sayın başkanımıza bırakıyorum.